

Policy Brief
Sinteză de politici în domeniul educației

**Manualul național: avem noi oare
manuale școlare de calitate?**

Lucrarea a fost elaborată în cadrul Proiectului “Observatorul societății civile în reformarea educației”, finanțat de Fundațiile pentru o Societate Deschisă prin intermediul Fundației Soros-Moldova.

Autor:

Mircea Ciobanu

La definitivarea lucrării au contribuit:

Victor Ciobanu, Anatol Gremalschi, Mariana Marin,
Dumitru Slonovschi, Irina Vasiliev

Datele și constatările lucrării reflectă opinia autorului și nu neapărat reprezintă punctul de vedere al finanțatorului. Autorul își asumă responsabilitatea pentru interpretările și concluziile lucrării.

Mulțumim tuturor celor care ne-au sprijinit în elaborarea lucrării și, nu în ultimul rând, respondenților, care ne-au acordat timp și ne-au oferit informații.

Cuprins

Sumar executiv.....	4
Punctul de plecare	6
Reforma curriculară din anii 90 ai secolului XX.....	6
Sincopa din anii guvernării comuniste și viabilitatea sistemului modernizat.....	7
O nouă etapă: formarea de competențe, implementarea TIC în educație și digitizarea manualelor	8
Manualul (actual) eficient: Tipărit? Digital? Mixt?	11
În loc de concluzii. Manualul zilei de mâine: riscuri, oportunități, șanse	12

Sumar executiv

Punctul de plecare

Până la declararea independenței de stat, manualele școlare, cu excepția celor de „limba moldovenească” (=română), se elaborau în Rusia și se traduceau în limbile republicilor unionale. Începând cu anul 1991, lucrurile s-au schimbat. O modificare esențială – în bună parte continuând și azi – a intervenit odată cu proiectul de reformă curriculară, inițiat în 1996 și implementat cu sprijinul (împrumutul) financiar al Băncii Mondiale.

Scopul lucrării

Scopul lucrării constă în analiza unui parcurs și elaborarea unor sugestii în contextul posibilităților actuale și al exigențelor de azi față de procesul educațional.

Cum se scriu manualele în Republica Moldova

Trecerea de la conținuturi și învățământ informativ la cel formativ, bazat pe obiective, iar apoi pe formarea de competențe, a însemnat o reformă continuă și o racordare la standardele educaționale moderne. De două decenii, manualele sunt editate prin concurs. Au fost create echipe de autori, redactori de carte didactică, designeri și paginatori de manuale din toate regiunile țării. Implicând multă lume la facerea și evaluarea manualelor, acestea nu mai erau tratate ca indicații de la „centru”, ci ca organisme vii, în dinamică, perfectibile și în stare să suscite interesul pentru disciplina respectivă, nu doar să propună informație de reținut.

În anii guvernării comuniste (2001-2009), a fost făcută o tentativă de a schimba radical mecanismul de editare a manualelor. Echipă de „reformare”, a alcătuit un nou regulament, anunțând de fapt un concurs de manuscrise (adică de texte), cu posibilitatea de a selecta autorii loiali sistemului politic de la guvernare. Or, un acest gen de manual ar fi putut fi elaborat doar pe timpurile când accentul se punea pe acumularea de informații, când componenta didactică propriu-zisă era secundară sau putea să fie ignorată.

S-a văzut că există o enormă diferență de mentalitate între conceptul vechi, bazat pe acumulare de cunoștințe, pe adevăruri categorice, de memorat, nu de meditat și noile concepte care își propuneau implicarea elevilor în procesul de învățare activă, inclusiv prin dezvoltarea gândirii critice. S-a demonstrat că sistemul educațional e abonat la noile tehnologii și experiențe. Manualul modern nu e doar o sumă de informații, expuse liniar. Informația, strategiile didactice, jocurile interactive, designul, tehnoredactarea, stilistica grafică a textului, corelarea informației textuale cu cea iconografică, participarea permanentă a elevului, sintezele, extinderile și autoevaluările etc. – toate stimulează gândirea și facilitează formarea de deprinderi și atitudini, iar în ultimă instanță formează competențele necesare.

Problemele identificate

Modificările care se produc în societate, implicit în sistemul educațional, trebuie să fie reflectate și în manuale. Complexitatea problemei constă în faptul că manualele se scriu azi, sunt bazate pe experiența de ieri, dar trebuie să educe generația care se va manifesta mâine. Tendințele evoluției sociale trebuie să fie resimțite de autori și reflectate în aceste instrumente de lucru care sunt manualele.

O problemă ține de încăpăținarea autorilor de manuale de a transmite elevilor tot ce știu ei, într-o înțelegere foarte personală și subiectivă a necesităților, nu într-o urmare punctuală a solicitărilor curriculare. „Decongestionarea” curriculumului și a manualelor, a demonstrat că autorii de curriculum și de manuale nu au urmat intenției anunțate, decât parțial și formal.

Se cere un manual util elevului, solicitat de elev, și nu a unor exigențe ale ministerului, ale autorului de curriculum, ale autorului de manual, în fine ale profesorului, pe care elevul e obligat să le îndeplinească. Manualele sunt făcute adesea pentru a fi utile profesorului. Dar ele trebuie să țină cont de opinia elevului. El trebuie să vrea să le citească.

Învățământul față-n-față cu tehnologiile

Reformele recente au o componentă privind utilizarea în educației a tehnologiilor informaționale și, mai nou, digitizarea manualelor. Toți purtătorii de informație se digitizează dinamic. Este de neconceput evoluția științei și educației fără suportul electronic. În forma lui cea mai rudimentară, manualul electronic, există. Toate cărțile există și în format electronic.

Manualul electronic, în raport cu cel clasic, printat, ar trebui să îmbine cel puțin două calități: a) să nu fie mai rău decât manualele tipărite și b) să devină mai eficient decât acestea, prin aplicarea tehnologiilor avansate, prin lărgirea posibilităților de accesare și interacționare cu el. Aceasta înseamnă ca manualul să nu piardă nimic din informația esențială și din calitatea manualului tipărit și să dezvolte, ca valoare adăugată, alte posibilități, alte extensiuni.

Dacă ținem cont de experiența existentă, pare firească și necesară o fază experimentală de pilotare și o fază opțională de existență în paralel a manualelor imprimate și a celor digitale.

Recomandări de politici educaționale

Potențialii autori vor concepe manualele apelând la tehnologiile informaționale și își vor proiecta manuscrisele în perspectiva dezvoltării lor în format electronic: structuri didactice dinamice, interactivitate, linkuri etc. Autorii de cărți și manuale vor elabora proiectele unor versiuni digitale cu posibilitatea de a extinde forma de prezentare a cărții. Se va porni de la faptul că comanditarul (elevul familiarizat cu tehnologiile informaționale) și executantul (autorul și editura, operând și ei cu aceste tehnologii) există, urmează doar ca ei să se regăsească pe același teren.

Un manual al viitorului trebuie să pornească de la *standardele educaționale* aprobate, de la *competențele* fixate în același curriculum. Se vor deplasa accentele, pornind de la *necesitatea abordării transdisciplinare* tot mai frecvente sau de la *tehnologizarea* tot mai insistentă a educației. O abordare transdisciplinară trebuie să pornească de la necesitățile practice, solicitând competențe pe domeniu, nu așa cum se face astăzi, cunoștințele și competențele adunându-se și formându-se abstract. Un detaliu decisiv care scapă adesea programului național de elaborare a manualelor este opinia comanditarului direct: elevul, părintele, societatea.

Prin urmare, Ministerul Educației va iniția elaborarea standardelor pentru manualele digitale și va înainta Guvernului propuneri privind actualizarea cadrului normativ-juridic de asigurare a elevilor cu manuale prin includerea manualele digitale în schema de arendă, ele urmând să aibă același statut ca manualele tipărite.

Punctul de plecare

Până la declararea independenței de stat, manualele școlare, cu excepția celor de „limba moldovenească” (=română), se elaborau în centrele unionale (Moscova, Leningrad) și se traduceau în limbile republicilor unionale. În acest sens, putem să vorbim de o lipsă totală de experiență de selectare a autorilor, de elaborare, de evaluare a manuscriselor sau de selectare a manualelor până la acea dată.

Imediat după anul 1991, lucrurile s-au schimbat însă într-un mod haotic, cu caracter evident de improvizatie, fără o claritate strategică de durată. O modificare esențială, în bună parte continuând și azi, a survenit odată cu proiectul de reformă curriculară, inițiat în 1996 și implementat cu sprijinul (împrumutul) financiar al Băncii Mondiale.

Reforma curriculară din anii 90 ai secolului XX

Reforma curriculară în R. Moldova a parcurs, începând cu mijlocul anilor 90, câteva etape esențiale, dar și intermediare (ajustări, decongestionări), incluzând și editarea de manuale conform noilor curriculumuri (care au înlocuit vechile „programe”). Trecerea de la conținuturi și învățământ informativ la cel formativ, bazat pe obiective educaționale, iar apoi pe formarea de competențe, a însemnat o reformă continuă și o racordare la standardele educaționale moderne (europene și mondiale).

Toate acestea au presupus, dincolo de toate, raționalizarea și eficientizarea sistemului educațional, pragmatizarea lui, introducerea elementelor interdisciplinare și transdisciplinare, elaborarea unor cursuri de studiere integrată a disciplinelor, iar în consecință, corelarea curriculumului la nevoile vieții și la necesitățile personale ale elevului. Cu tot conservatorismul unor profesori și cu toată inerția (firească) a altora, reforma s-a impus la toate disciplinele.

Trebuie să spunem că, pe tot parcursul demarării proiectului (componenta „Editare de manuale” a demarat în 1998-99), echipa responsabilă de proiect a avut sprijinul logistic și consultativ al experților Băncii Mondiale. Pentru prima dată, manualele erau editate prin concurs, monitorizat atât la faza elaborării regulamentelor, cât și la cea a evaluării manuscriselor, de consultanții BM.

Concursul a stimulat și a activat zone intacte până atunci, de la potențiali autori de manuale, la evaluatori de manuscrise, editori și tipografi. În interiorul editurilor, au fost create pentru prima dată echipe de redactori de carte didactică, designeri și paginatori de manuale. Zonele care au explorat potențialii autori sau evaluatori de manuale (și unii și alții având un rol decisiv în formula definitivă a manualului care a ajuns pe banca elevului) s-au extins departe de capitala țării, acești profesori performanți făcându-și meseria la Ceadâr-Lunga și Bălți, Soroca și Cahul, Călărași și Cimișlia, Drochia și Comrat.

E de menționat că – având în vedere reforma curriculară în ansamblu, trecerea de la învățământul bazat pe conținuturi și acumulare de cunoștințe la cel construit pe obiective educaționale, formare de abilități și construire de atitudini – odată cu editarea manualelor, erau tipărite și ghidurile profesorilor/ învățătorilor. În acest fel, componenta „Editare de manuale”, cea mai extinsă și mai costisitoare, a dat o finalitate materială, măsurabilă, întregii reforme. Pentru prima dată, domeniul performanțelor deosebite ale cadrelor didactice din toată țara s-a extins atât de mult. Pentru prima dată s-a format nu numai categoria de autori de manuale, ci și cea de evaluatori de manuale, de formatori ai formatorilor, de manageri ai proiectelor educaționale reformatoare.

Cu toate lacunele intermitente, inerente oricărui început, majoritatea ținând de subiectivitatea evaluatorilor, dar și de lipsa de experiență în domeniu, apariția noilor manuale, reevaluate intermitent și, implicit, editate prin concursuri periodice, proiectul susținut de banca Mondială a fost un succes. Implicând multă lume la facerea și evaluarea manualelor, acestea nu mai erau tratate ca indicații venite de la „centru”, ci ca organisme vii, în permanentă dinamică, perfectibile și în stare să suscite interesul pentru disciplina respectivă, nu doar să propună informație de reținut. Ele au fost parte a unui vast și complex program numit convențional Reforma curriculară.

Editorii din Republica Moldova, în colaborare cu Ministerul Educației au acumulat o anume experiență de implementare a proiectelor educaționale, răspunzând provocărilor timpului. Astfel, s-a realizat reforma cardinală a sistemului educațional, având ca una dintre componentele grele ale proiectului elaborarea și implementarea manualelor noi, pornind de la un curriculum bazat pe obiective.

Proiectul respectiv, cu ajutorul asistenței logistice, financiare și metodologice a specialiștilor, experților, formatorilor de la Banca Mondială, delegați de BM ori selectați, în cadrul unor concursuri internaționale, de ME, a permis acumularea unei experiențe inedite, crearea unor echipe de conceptori de Curriculum și autori de manuale, a schimbat și a dinamizat procesul educațional și a stimulat competitivitatea tuturor factorilor implicați în proces.

Experiența acumulată i-a învățat pe toți să deosebească eficiența de efect, să exploateze nemilos avantajele și să fie atenți la greșelile comise, să colaboreze cu partenerii.

Sincopa din anii guvernării comuniste și viabilitatea sistemului modernizat

În anii guvernării comuniste (2001-2009), dar în special în jurul anilor 2004-2008, a fost făcută o tentativă de a schimba radical mecanismul de editare a manualelor. Mai întâi au fost ignorate rezultatele unui concurs de editare a manualelor de istorie, deși manuscrisele fusese evaluate și aprobate de comisiile de evaluare formate de Ministerul Educației. Editarea de manuale pentru această disciplină a fost stopată pe mai multă vreme.

Mai apoi, aceeași echipă de „reformare” a sistemului, a alcătuit un nou regulament de evaluare și editare a manualelor, care excludea participarea editorilor la concurs. Se anunța, de fapt, un concurs de manuscrise (adică de texte), cu posibilitatea de a selecta autorii loiali sistemului politic de la guvernare. Or, un acest gen de manual ar fi putut fi elaborat doar pe

timpurile când accentul se punea pe acumularea de informații (nu pe obiective și formare de competențe, abilități, atitudini), când componenta didactică propriu-zisă era secundară sau putea să fie ignorată.

Această tristă experiență merită să fie reținută, fie și ca una negativă. Pe de o parte, s-a văzut că există o enormă diferență de mentalitate între conceptul vechi, bazat pe acumulare de cunoștințe, pe adevăruri categorice, de memorat, nu de meditat și noile concepte care își propuneau implicarea elevilor în procesul de învățare activă, inclusiv prin dezvoltarea gândirii critice. Pe de altă parte, s-a demonstrat că sistemul educațional este deja abonat la noile tehnologii și experiențe din sfera educațională occidentală. Partea proastă este că atât cât a durat „experimentul”, adică timp de câțiva ani de zile, nu s-au mai editat sau reeditat nici un fel de manuale. Partea bună e că doar câțiva autori de manuale au încercat să participe la acel concurs, folosind și ei experiența anterioară, acumulată în timpul colaborării cu editurile.

Or, manualul modern, îl demonstra indirect acest „concurs” eșuat, nu este doar o sumă de informații, de text expus liniar, ci un instrument de lucru, în care informația, strategiile didactice, jocurile didactice interactive, designul, tehnoredactarea, stilistica grafică a textului, corelarea informației textuale cu cea iconografică, succesivitatea textelor informative, a activităților interactive, cu participarea permanentă a elevului, sintezele, extinderile și autoevaluările etc. – toate împreună conduc la formarea unei personalități, stimulează gândirea și facilitează formarea de deprinderi și atitudini, iar în ultimă instanță – se va accentua la următoarea etapă – formează competențele necesare.

Sistemul format pe parcursul anilor de reformă a demonstrat că orice manual e produsul unei echipe sau, mai bine zis, a unor echipe: a echipei de manageri ai proiectului/ concursului de editare; a echipelor de autori de manuale (coordonator, responsabili de compartimente/ teme sau de conținuturi versus instrumentar didactic), care își coordonează activitățile cu echipele editoriale (redactori, corectori, designeri, paginatori); a echipelor de evaluatori pe clase și discipline. Iar având în vedere posibilitatea reeditării (cu eventuale ajustări) a manualelor existente în școli, sistemul prevede posibilitatea evaluărilor intermitente pe teren, implicând profesori cu grade didactice în acest proces de reevaluare, astfel încât sistemul apare ca un organism complex, viu și în permanentă dezvoltare.

O nouă etapă: formarea de competențe, implementarea TIC în educație și digitizarea manualelor

Comisia Europeană pentru Educație și Formare a elaborat, în 2006, opt competențe cheie, în baza cărora au fost elaborate și competențele curriculare din R. Moldova. În acest sens, reforma curriculară a intrat într-o nouă etapă, fixându-se pe formarea de competențe. Un prim pas a fost elaborarea curriculumului școlar în anul 2010. În general, elementele de conținut au rămas de la ediția precedentă, reformulându-se mai mult componenta formarea de competențe și făcându-se concomitent o tentativă de decongestionare a programei școlare. În prezent, e la o etapă de finisare un nou curriculum, bazat pe competențe dar și pe modernizare (și tehnologizare) a educației, care presupune și folosirea noilor tehnologii.

Reformele din ultimul timp au în permanență o componentă privind utilizarea în educației a tehnologiilor informaționale și, mai nou, digitizarea manualelor. Utilizarea tehnologiilor informaționale și comunicaționale în educație depășește subiectul acestui text, ne vom limita doar la ceea ce ține de elaborarea manualelor electronice.

Toți purtătorii de informație (sau majoritatea lor) se digitizează foarte dinamic. Procesul fiind legat și de calitatea superioară a informației prelucrată digital (sunet, imagine, text), de depozitarea informației, dar și de transmiterea ei operativă, este de neconceput evoluția științei și educației fără suportul electronic.

Manualul este, în bună parte, un purtător de informație. Dar nu numai atât. Prin trecerea la formatul digital al manualului și prin crearea bibliotecilor virtuale, se deschid noi perspective pentru a face acest instrument care este manualul mult mai eficient.

În forma lui cea mai rudimentară, manualul electronic, există deja de ani buni. Toate cărțile, inclusiv manualele, există și în format electronic, deoarece în acest format manuscisele merg de la edituri la tipografie. Majoritatea cărților sunt păstrate și pe discuri. La necesitate, editura poate să pună pdf-ul cărților la dispoziția unor solicitanți, iar unii autori folosesc secvențe electronice, din manualele produse, în comunicările lor la diferite seminarii și colocvii profesionale.

În legătură cu perspectivele implementării TIC și cu elaborarea manualelor electronice, ținând cont de experiența existentă în lume, trebuie să menționăm că manualele, fie și electronice, nu sunt doar un instrument (unul din multele) folosit în procesul educațional. Ele sunt și purtătoare ale unor standarde educaționale, fiind, în mod necesar, elaborate în baza Curriculumului Național, în ultima lui redacție.

Algoritmul normal în acest sens este: curriculum > formarea competențelor concrete > conținuturile științifice adecvate formării competențelor > perspectiva didactică și parcursul didactic al unității respective > testarea, conform criteriilor de performanță. Simplu spus, nu se mai predă fizica, matematica ori chimia, ci se formează competențe care au ca suport cunoștințe din aceste domenii. Cărțile cu conținuturi de-a gata, preluate din alte surse, fie tipărite, fie electronice, pot fi utilizate doar ca materie suplimentară, nicidecum ca manual de bază. Condiția respectării curriculumului național este primordială și în cazul trecerii la manualul electronic.

Concursul de editare poate fi național sau internațional, dar criteriile de selecție ar trebui să pună accent pe corespunderea curriculumului, adaptarea la realități, raportarea la alte elemente curriculare, formarea competențelor concrete, care sunt parte a standardelor naționale.

Experiența acumulată de autorii de manuale (profesori performanți în domeniul lor), de editori, de evaluatorii de manuale etc. nu trebuie aruncată la coș. Procesul educațional este un sistem amplu în care elaborarea manualelor, testările pe teren, reeditările cu modificările solicitate de schimbările în curriculum sau de profesorii practicieni – toate sunt parte a sistemului educațional.

Experiența acumulată presupune mai curând o dezvoltare a sistemului, fie și prin reformare. În acest sens, experiența autorilor de manuale (o clasă de elită, performantă, activă, creativă, dinamică a sistemului educațional) trebuie să fie valorificată, după cum trebuie valorificată și dezvoltată experiența editorilor de manuale (care îi include pe redactorii de manuale, designeri, redactori tehnici, antrenați în producerea acestui gen de carte), a evaluatorilor și a celor care experimentează și implementează producția în permanentă schimbare. Un manual electronic presupune și o permanentă adaptare a conținutului informațional la modificările din știința și didactica disciplinei, precum și din tehnologiile aplicate.

Chiar dacă forma manualului electronic va fi diferită de versiunea tipărită (în structura sa și în posibilitățile tehnice), chiar dacă efectele tehnologice pot fi impresionante și atractive, trebuie să se țină cont de un aspect esențial al fenomenului: aceste manuale, din punct de vedere didactic, științific, psihopedagogic, nu trebuie să fie mai rele, mai puțin eficiente, mai nocive decât manualul printat. În caz contrar, reforma cu intenții nobile poate fi compromisă. Experiența străină (deocamdată minimă) trebuie luată în considerare, inclusiv experiența negativă.

Manualele produse trebuie să fie testabile și trebuie să existe evaluatori cu criterii didactice ale eficienței bine stabilite. Pentru un profesor, așa-zisele „cursuri școlare digitizate” sau așa-zisele baze de „obiecte de învățare” pot fi utile. Pentru un elev însă, manualul trebuie să aibă un parcurs bine formulat didactic și bine dozat sub aspect psihopedagogic. Ideea utilizării TIC în școală poate fi discreditată sau poate fi de o eficiență minimă în cazul în care elevului i se pune la dispoziție numai tehnica respectivă („fierul”) și, eventual, niște conținuturi nestructurate. În acest caz, manualele tipărite vor fi mult mai bune, cu tot suportul lor aparent arhaic.

Dacă ținem cont de experiența existentă și de rezervele pe care le au față de trecerea definitivă a manualelor la formatul digital țările avansate, pare firească și necesară o fază experimentală de pilotare și o fază opțională de existență în paralel a manualelor imprimate și a celor digitale. Având în vedere că manualele pentru gimnaziu și liceu sunt procurate prin sistemul de închiriere, fără a implica cheltuieli de la buget, o fază de tranziție ni se pare optimă.

În mod normal, dacă urmăm un principiu de care se conduce orice stat care se respectă, trebuie procurate tehnologii, nu produse finite. Bineînțeles că în cazul tehnicii de calcul trebuie să utilizezi una performantă, care, cel mai probabil, va fi de import. Dar nu e obligatoriu ca toate componentele să fie de producție străină. Ne referim aici la manualul în format electronic ca produs final. E bine ca orice proiect să țină cont și de principiul sprijinului acordat producătorului autohton.

Conținuturile, elaborate în baza Curriculumului național, adaptate la realitățile noastre, raportate la alte elemente curriculare locale pentru formarea competențelor concrete sunt deja produse de colective de autori autohtoni în cadrul editurilor. Ceea ce lipsește editurilor pentru a transpune aceste conținuturi pe un suport digital, în conformitate cu rigorile manualului electronic (animații, interactivitate, multimedia etc.), sunt softurile (altfel spus, instrumentele de lucru) performante pentru elaborarea manualelor electronice.

În toate cazurile, manualele trebuie elaborate, selectate, procurate și implementate cu stimularea concurenței, a spiritului de competiție, respectând legea concurenței și predicțiile stabilite de sistemul de achiziții, pe criterii de performanță preponderent didactice.

Manualul (actual) eficient: Tipărit? Digital? Mixt?

Manualul electronic, în raport cu cel clasic, printat, ar trebui să îmbine cel puțin două calități: a) să nu fie mai rău decât manualele tipărite și b) să devină mai eficient decât acestea, prin aplicarea tehnologiilor informaționale avansate, prin lărgirea posibilităților de accesare și interacționare cu el. Aceasta înseamnă, în primul rând, ca manualul să nu piardă nimic din informația esențială și din calitatea manualului tipărit și abia în al doilea rând să dezvolte, ca valoare adăugată, alte posibilități, alte extensiuni.

Pericolele/ riscurile ar putea fi următoarele:

- În cazul în care s-ar neglija structura demersului didactic în consecutivitatea lui (de dragul, să zicem, al unei structuri axate exclusiv pe linkuri, de dragul efectelor vizuale și auditive etc.), manualul ar deveni ineficient sau nociv.
- Dacă manualul ar fi creat de, să zicem, o companie de softuri și nu ar exista o calitate lingvistică a textului și o expertiză a accesibilității pe criterii de vârstă, demersul poate rămâne confuz sau ininteligibil.
- Dacă nu ar exista un raport bine dozat între tehnicile și tehnologiile didactice aplicate, între text și imagine, dacă nu ar fi bine dozată cantitatea de informație, eficiența poate fi minimă ori nulă.

Avantajele minime, în cazul construirii manualului electronic utilizând experiența celui clasic, ar putea fi următoarele:

- Dacă s-ar porni de la niște obiective cât se poate de limpezi în formarea competențelor respective, structura demersului didactic în format digital poate să fie nu numai unul corect construit, ci și mult mai eficient sub toate aspectele.
- Aici ar fi unul dintre criteriile de evaluare a manualului electronic: nu bazat pe efecte și abuz de metode convertite la tehnologiile digitale (animații de dragul efectelor, filme de dragul dinamicii, coloristică sau diversitate grafică copleșitoare, dar ineficientă), ci construit pornind de la competențele pe care își propune să le formeze.

Există, în acest sens, o serie întreagă de posibilități ale manualului electronic ca dezvoltare și eficientizare a celui tradițional:

- Unul ar fi exercițiile interactive. Acestea nu țin numai de testare și evaluare, ci și de unele etape de început de lecție: de provocare, de intrare în temă.
- Altul l-ar constitui comprimarea mesajului esențial într-un text succint, dar cu cuvintele-cheie marcate, astfel încât acestea să fie *linkuri* pentru accesarea unei informații desfășurate, la discreția solicitantului.

- O schemă simplă, în acest sens ar fi: enumerarea unor grupuri mari (d.e., de plante și animale), accesarea unui grup pentru a vedea lista de specii, accesarea unei specii pentru a vedea imaginea acesteia sau alte caracteristici, până la minimul detaliu necesar demersului didactic.
- Un grup întreg de posibilități (dar selectându-le pe cele cu adevărat eficiente) l-ar putea propune secvențele de multimedia, mai ales acolo unde procesul e bine să fie urmărit în dinamica lui. Aici ar intra și unele lucrări de laborator simulate, ori urmărirea unui proces de durată, comprimat la secvențele sale esențiale.

Examinând manualele existente (bune în sensul corectitudinii științifice, a dozării și structurii didactice și a calității lingvistice a textului), putem constata că există posibilități de *eficientizare electronică*. Cu condiția că nu se urmăresc doar efecte și nu se dăunează procesului didactic. Altfel spus, cu condiția că vor lucra profesioniști la toate nivelurile, nu numai la cel pur tehnologic.

Manualele noi ar urma să se încadreze în idealurile și standardele educaționale, să formeze elevilor competențele necesare, iar structura și eficiența manualelor să fie testabile, pe criterii de performanță foarte clare.

În loc de concluzii. Manualul zilei de mâine: riscuri, oportunități, șanse

Sistemul actual de editare de manuale nu este perfect, dar este, cu siguranță, perfectibil. O perspectivă destul de clară i-o oferă experiența acumulată pe parcursul unui sfert de secol. Suficient timp pentru a testa anumite posibilități și, în același timp, o nu prea lungă perioadă de timp, pentru a cădea pradă unui confort și unei autosuficiențe. Toți cei care au participat la crearea manualelor în această perioadă sunt oameni ai reformei și niște eventuale exigențe noi nu îi sperie.

Experiența autorilor și a editurilor, precum și competențele noului val de profesori, implicit potențiali autori sau evaluatori de manuale, sunt un bun garant că exigențele pot fi sporite sau complementate cu extensiile tehnologice necesare. Sigur că aici e mai sigură și cu riscuri mai mici calea care presupune elaborarea manualelor complementare: tipărite, plus versiunile electronice. În acest fel, garanțiile pe care le asigură pentru un număr mare de elevi manualele tipărite se păstrează. În același timp, se deschid posibilități similare pentru elevii familiarizați și obișnuiți în mod curent cu tehnologiile informaționale. Iar plus la acestea, manualul electronic complementar deschide noi oportunități și extensiuni informative și formative.

***

La o primă etapă, se părea că singurele instituții capabile să producă manuale electronice sunt companiile de softuri, la care s-ar fi alăturat echipe de autori de conținuturi (content) și doar ocazional editorii de carte (redactori, corectori, designeri, paginatori). Acum însă, tot mai insistent, operațiile se concentrează în jurul editurilor, acumulând experiența acumulată la producerea manualelor clasice și dezvoltând-o prin extensiunile interactive, a elementelor multimedia, a rețelelor de comunicare și a tehnologiilor informaționale.

Apar tot mai multe cărți electronice sau versiuni electronice a cărților printate. Editurile sunt prezente în rețelele informaționale și se confruntă permanent cu problema aplicațiilor, platformelor, procedeele digitale. Publicațiile digitale cu diferite destinații implică necesitatea identificării procedeele, posibilităților, dispozitivelor și platformelor de rulare. Site-urile editurilor și paginile de pe rețelele de socializare solicită o permanentă comunicare cu tehnologiile informaționale, fie și în formă rudimentară, iar publicitatea clasică este înlocuită de publicitatea on-line, solicitând un permanent dialog cu cititorul la distanță.

Potențialii autori își concep manualele apelând la tehnologiile informaționale și își proiectează manuscrisele în perspectiva dezvoltării lor în format electronic: structuri dinamice, interactivitate, linkuri etc. Autorii de cărți și manuale fac proiectele unor versiuni digitale cu posibilitatea de a extinde forma de prezentare a cărții. Altfel spus, comanditarul (elevul familiarizat de multă vreme cu tehnologiile informaționale) și executantul (autorul și editura, operând și ei cu aceste tehnologii) există, urmează doar să se regăsească pe același teren.

***

Potențialul tehnic, logistic, uman și financiar fiind suficient, manualul din viitorul previzibil poate fi programat cu suficiente șanse de reușită. Un indiciu benefic la orice etapă este claritatea criteriilor de elaborare și, respectiv, de evaluare. În prezent, criteriul de bază, unul practic eliminatoriu pentru orice manual prezentat la concurs, este *corespunderea manualului curriculare*, urmând *relevanța didactică*, *corespunderea adevărului științific* și *corectitudinea lingvistică* a textului manualului.

Un manual al viitorului ar trebui să țină cont, în general, cam de aceleași criterii. Sau ar putea fi elaborate altele, pornind de la *standardele educaționale* aprobate, de la *competențele* fixate în același curriculum. Se pot deplasa unele accente, pornind de la *necesitatea abordării transdisciplinare* tot mai frecvente sau de la *tehnologizarea* tot mai insistentă a educației. În acest sens, o abordare transdisciplinară ar porni de la necesitățile practice, solicitând competențe pe domeniu (și nu invers, cum se face azi, când cunoștințele și competențele se adună și se formează abstract, iar apoi ele sunt cumva solicitate, fie separat, fie combinat).

Un detaliu care scapă adesea programului național de elaborare a manualelor este solicitarea comanditarului direct: elevul, părintele, societatea. Acum manualele reprezintă opinia ministerului, a conectorilor de curriculum și a autorilor de manuale, care însumează un fel de opinie a statului. Or, comanditarul este părintele, contribuabilul, care plătește pentru studiile copiilor, inclusiv, pentru manuale.

În contextul ultimelor evaluări pe teren a manualelor în vigoare, Ministerul Educației a solicitat și opinia societății, plasând pe site-ul Ministerului o anchetă pentru doritori de a evalua conform unor criterii (întrebări) manualul. Respondentul își alegea singur „rolul”: răspundea la anchetă în calitate de „elev” sau de „părinte” etc. Cu toată relevanța destul de aproximativă a acestui sondaj (putea să participe oricine, asumându-și „rolul” ca pe o pură convenție), datele lui *nu au fost sistematizate în niciun fel*, pentru a fi transmise autorilor de manuale.

Un asemenea sondaj, dar organizat mult mai punctual și cu întrebări diferențiate pentru fiecare clasă/ disciplină/ manual, ar putea fi relevant tocmai în acest sens al testării opiniei

societății. Răspunsurile ar putea fi utile întregului sistem care asigură elaborarea manualelor. Nu obligatoriu pentru a schimba totul „la solicitarea publicului”. Dar pentru a cunoaște impactul, pentru a avea un feed-back al societății (elevi, părinți, profesori, administrație, angajatori, angajați, societate civilă, politicieni) în tot ce ține de manualele școlare. Acestea fiind un bun al elevului în primul rând, unele sugestii ar putea fi utile autorilor de manuale, dar și celor care le selectează și le aprobă pentru școală.